

Langsom læring

En undersøkelse om kunnskapsoverføring og opplæring i bygging og bruk av tradisjonsbåt

Mette Vårdal, Kultivator AS, for Forbundet KYSTEN og Studieforbundet kultur og tradisjon

Norge er en kystnasjon og selv i innlandet har vann som ferdselsårer og matressurs vært viktig. Over hele landet er det mange aktive enkeltpersoner, lag og foreninger som jobber for bruk, bevaring og videreføring av denne kulturen. Kunnskap om bruk, vedlikehold og bygging av tradisjonsbåter er en viktig del av dette. Likevel er det få som bygger tradisjonelle trebåter i Norge i dag, og trebåtbyggerfaget er definert som et lite og verneverdig fag med få lærlinger.

For å finne ut mer om de aktive miljøene, ressurspersonene og hvordan Studieforbundet kultur og tradisjon og Forbundet KYSTEN bedre kan legge til rette for videreføring av kunnskap og opplæring i trebåtfaget, gjennomførte vi høsten 2015 en landsomfattende undersøkelse. Undersøkelsen var åpen og frivillig. Vi fikk inn 475 svar, og disse danner grunnlag for denne artikkelen og anbefalinger til videre arbeid.

Tre forutsetninger

Utviklingen av spørreskjema, tolkningen av svarene og anbefalinger for videre arbeid bygger på tre ulike forutsetninger. Dette utgjør analysens faglige og ideologiske utgangspunkt.

Studieforbundet kultur og tradisjon jobber med **læring i frivillige organisasjoner**, og Forbundet KYSTEN er en av medlemsorganisasjonene som har vært med fra starten i 1997. Aktiviteten er konsentrert rundt produksjon av kurstimer, organisert opplæring som får tilskudd gjennom ordningen med voksenopplæringsmidler. Arbeidet til Studieforbundet favner i tillegg bredere og handler om å sikre kunnskapsoverføring i og med frivilligheten i vid forstand. Det handler om rekruttering, tilrettelegging, rammevilkår og ikke minst tilgang på kunnskap og kunnskapsformidlere. Frivilligheten er ikke en konsument eller kjøper av kunnskap, men er selv ansvarlig for å utvikle og videreføre den kunnskapen som formidles. Undersøkelsen og anbefalingene er derfor ikke utformet med tanke på å øke kurstimetallet, men sikre fagfeltets kunnskapsproduksjon som viktige rammevilkår for kursaktivitet.

For at kunnskapsformidlingen på et fagfelt skal kunne utvikle seg trengs det også **faglig utvikling** i disse miljøene. Når vi snakker om tradisjon og tradisjonshåndverk er det viktig å presisere at dette ikke er en ren videreføring eller overlevering av allerede etablert kunnskap. Det er heller ikke nødvendigvis snakk om en forbedring eller modernisering av nedarvet kunnskap. Faglig utvikling handler vel så mye om en stadig bedre innsikt og ferdighet i tradisjonen og hvordan håndverket ble utført. Vi kan fortsatt lære mer om hvordan ting har vært gjort før, øke vårt ferdighetsnivå og hvordan vi kan formidle dette på nye måter.

Tradisjonelle håndverksfag som trebåtbyggerfaget framhever et ideal for **langsom læring**. Målet er ikke at flest mulig skal kunne bygge sin egen båt, men at noen vet hvordan gode båter bygges. Et av idealene for tradisjonsoverføringen er kunsten å bruke enkle forholdstall og måleredskaper, handlingsbasert og delvis taus kunnskap til å forstå prinsippet bak utforming og tilvirking av en god tradisjonsbåt. Dette er tidkrevende, men ivaretar et kunnskapsnivå som går tapt dersom man kun lærer å følge en instruksjon eller en tegning.

Kunnskapsrike, voksne menn

475 svar er et godt resultat, det vitner om en enda større aktivitet og at mange er opptatt av kystkultur og trebåttradisjonen. De som har svart på undersøkelsen har kunnskap om og deltar i miljøer der denne kunnskapen tas i bruk og videreføres. Flertallet som har svart på undersøkelsen er ikke bare opptatt av trebåt, men er også selv kunnskapsrike og aktive formidlere på feltet. Undersøkelsen dokumenterer ikke først og fremst den jevne deltakeren, men levende ekspertmiljøer i mange lokalsamfunn.

Av de som har svart er flertallet menn i alderen 50 – 65 år. De var registrert på over 330 forskjellige postnummer, mest langs kysten naturlig nok. De har god oversikt over lokale båttyper og båtbyggere. Over 90 ulike båtnavn ble nevnt, de kjente båttypene som Oselvar, Nordlandsbåt, Åfjording og Geitbåt ble gjentatt, men variasjonen var langt mer påfallende enn dominansen til disse. Det ble også opplyst om over 70 ulike personer og verksteder som bygger eller restaurerer tradisjonsbåter. Dette vitner om en omfattende aktivitet og at den er spredd over hele landet, i alle fall langs kysten. Der det har vært særskilte tiltak eller stor aktivitet senere år, som rundt kystkultursentra og båtbyggerverksteder, er det også stor kunnskap om aktiviteten. Det er likevel ikke grunnlag for å hevde at slike knutepunkt av kunnskap og aktivitet spiser av tradisjonskunnskap i tiliggende områder. Tvert om, det er flere mindre båttyper og båtbyggere i randsonen til disse. Det kan se ut som at satsingen på ekspert- og aktivitetssenter styrker også andre tradisjonsområder.

Hele 71% av de som har svart på undersøkelsen sier de *ikke* har gått på kurs for å lære å bygge eller restaurere tradisjonsbåt. Det er også bare 22% som svarer at de har vært med og bygget båt alene eller sammen med andre. Den store aktiviteten ligger i restaurering og vedlikehold. 66% svarer at de har vært med på dette og 75% at det finnes et miljø for det der de bor, mest i regi av kystlag. 75% bruker tradisjonsbåt på fritiden, men bare 61% svarer at det er et miljø for bruk. Det vil si at de som er aktive og opptatt av tradisjonsbåt i dag i liten grad har vært med på organisert opplæring og få har selv bygget båt. Mange har restaurert båt, og det foregår i stor grad i mer eller mindre organiserte fellesskap. Å bruke båt gjør man i enda større grad, men det er vanligere å gjøre i privat regi.

Kort oppsummert er det aktive, voksne menn som jobber med båt i fellesskap, men innenfor en broket organisering. Dette er et godt utgangspunkt for å sikre videreføring av kunnskap, men den svake organiseringen og liten interesse for nasjonale løsninger er en utfordring. Det er bra med lokale aktiviteter over et stort område, men vanskelig å sette inn målrettede tiltak.

Kunnskapstørste eller kunnskapsformidlere

I en uforpliktende undersøkelse som dette svarte 84% at de kunne tenke seg å gå på kurs. I en fordeling av hvilke kurs de kunne tenke seg å gå på var det størst interesse for bevaring og vedlikehold, fulgt av kystkultur, restaurering, bruk av tradisjonsbåt og båtbygging til slutt. Vi stilte også spørsmål om hvilke emner de mente det var viktig at Forbundet KYSTEN eller andre organisasjoner holdt kurs i. Her var fordeling omtrent lik mellom de ulike emnene, men svarprosenten høyere. Det er altså en oppfatning av at det er viktigere at det blir tilbudt opplæring enn det man selv er motivert for å ta av opplæring.

Dette kan leses på to måter. Den negative lesningen er at de som har svart har en større interesse for at noen sørger for at noen andre lærer. De har en omsorg for fagfeltet og bevaring av tradisjonen, men ser ikke seg selv som aktive i arbeidet med videreføring. Den positive lesningen, som heldigvis finner støtte i fritekst som følger med besvarelsene, er at de som har svart i stor grad er kunnskapsformidlere. De arrangerer kurs, er ledere i

arbeidsfellesskap og har stor kunnskap og erfaring. Undersøkelsen har i mindre grad nådd de kunnskapstørste som kurstilbudet er beregnet for.

Dette kan være uttrykk for et rekrutteringsproblem, at det er få yngre i miljøet som har vilje og interesse av å legge ned like stor arbeidsinnsats som de erfarne kunnskapsformidlerne for å komme dit. Det er likevel mer trolig at det er undersøkelsens utforming og måten den ble formidlet på gjennom etablerte kanaler som er årsaken til at vi ikke nådde de som ønsker å lære. Den svake organisasjonsstrukturen fører trolig til at det tar tid før disse fanges opp, selv om de er aktive i det lokale miljøet. Det kan være verdt å minne om at det å se nye, potensielle fagfolk og få dem inn i folden er en viktig oppgave for de etablerte kunnskapsformidlerne.

Fagbrev for de få

Av de 475 som har svart var det 25 som hadde trebåtbygging som yrke, 27 hadde fagbrev og 58 svarte at de kunne tenke seg å ta fagbrev. Det finnes i dag noen lærlinger i faget og et tilbud ved Pluss-skolen i Fredrikstad. Et av målene med undersøkelsen var å finne ut mer om grunnlaget for en modulbasert opplæring i trebåtbyggefaget. At bare et lite fåtall kunne tenke seg det kan i utgangspunktet synes nedslående. Er det ikke interesse for fagutdanning på feltet? Jo, det kan det være, men ikke blant menn over 50 år. Gruppen av nye, unge håndverkere er liten, men likevel tilstrekkelig for at det er grunnlag for å satse videre på utdanning i faget.

En modulbasert opplæring er avhengig av at det finnes sterke fagmiljø som kan undervise og gi arbeid til de som skaffer seg utdanning. Et fagbrev er også bare starten på en utdanning, og arbeidsfellesskap der spisskompetanse og ferdigheter kan videreutvikles er viktig.

Et hull i kunnskapsoverføringen

Undersøkelsen avdekker en manglende satsing på de etablerte lokale miljøene og deres kompetanse, og muligheten for nye trebåtbyggere å fordype seg og øke kunnskap og ferdighet for å bli nye kunnskapsbærere i miljøene. Det finnes noen få utvalgte ekspertmiljøer, men aktiviteten er spredt over et stort område slik at selv om disse styrker interessen, er det vanskelig for nye miljøer å utvikle sin egen spisskompetanse. Skal vi lykkes med satsingen på fagutdanning er det helt avgjørende at det også finnes rom for å etablere seg som utøvende i faget.

Ingen vil være ferdig utlært etter et fagbrev. Arbeidsfellesskap, praksis og videreutdanning er avgjørende for å utvikle nye eksperter i tradisjonelle håndverksfag. Mangelen på finansiering i denne fasen var et av ankepunktene som kom fram i undersøkelsen. Ser vi på tildeling av arbeidsstipend er det de siste årene fra kulturrådet tildelt til håndverkere som felebyggere, men ikke til båtbygging. Norsk håndverksinstitutt har en stipendordning for 3-årige arbeidsstipend i tradisjonelle håndverksfag, disse har ved enkeltanledninger vært tildelt båtbyggere. Dette er en god ordning, men den er svært begrenset, og avhengigheten av statlige tilskudd for å kunne gjennomføres har gjort den lite stabil.

Skal de tradisjonelle håndverksfagene styrkes må vi få opp en økt og langsiktig satsing på fordypning og sikre de levende ekspertmiljøene som arenaer for arbeidsfellesskap og kunnskapsoverføring. Å styrke stipendordningen er et godt virkemiddel for å få dette til.

UNESCO og de lokale miljøene

Selv om de som har svart på undersøkelsen er opptatt av de små lokalmiljøene, ser de dette i en større sammenheng. På samme måte som UNESCOs arbeid med immateriell kulturarv anbefaler å styrke og videreutvikle videreføring og kunnskapsproduksjon i etablerte miljø, er også aktive kystlagsfolk opptatt av at det er i arbeidsfellesskap og bruk der båten hører hjemme at aktiviteten må foregå.

At svarene viser liten vilje til å reise for å få kunnskap og liten interesse for nasjonale kurstilbud, er ikke bare et utslag av latskap. Kunnskap og lokalmiljø er uløselig knyttet sammen. Hvis dette blir brukt til å begrunne det lokale tradisjonshåndverkets eksklusivitet og manglende likhetstrekk og relevans med andre lokale tradisjoner, kan dette bli et hinder for kunnskapsutvikling og bevaring. Men om man ser det **lokale som et tilholdssted for kunnskap** og tradisjoner, er mulighetene for samhandling større. Fordi lokalmiljøene er små og ofte avhengig av enkeltpersoner er forståelsen av fellesskap ut over det spesielle helt sentralt.

Anbefalinger

Vi har i dag noen **utvalgte prioriterte miljø**. Disse er viktige, de styrker hele feltet og ser ikke ut til å være til hinder for at andre vokser. Men da må det finnes gode finansieringsordninger for fordypning som er uavhengig av disse sentrene og som enkeltpersoner kan søke. Dette er ikke spesielt for trebåtbyggerfaget, men gjelder alle tradisjonelle håndverksfag.

Fagbrev er en mulighet for en grunnleggende innføring i faget. Selv om målgruppen for potensielle båtbyggere er liten, bør det tilrettelegges for modulbasert opplæring. Dette er viktig for at nye, potensielle eksperter, erfarne menn over 50, kan etablere seg i lokalmiljøene.

Det må et kontinuerlig arbeid til for å sikre **spesialisering og fordypning** på feltet. Dette er ikke kunnskap for de mange, men et fåtalls spesialister som i tillegg til å utøve faget kan videreutvikle kunnskapen og fagfeltet. Dette er forskning på tradisjonen. Museet ved "UiT - Norges arktiske universitet" i Tromsø er av de som har anerkjent dette som akademisk utviklingsarbeid, og er et eksempel til etterfølgelse.

Arbeidet med **lokale kurs og opplæringstiltak**, enten de er organisert som det med rapportering av kurstimer eller mer tilfeldige arbeidsfellesskap er bærebjelken i videreføring av tradisjonen. Voksenopplæringstilskudd er et viktig bidrag fra staten til ivaretaking av immateriell kulturarv. Også de miljøene som ikke henter ut tilskudd til egen aktivitet har stor nytte av strukturene, sentrale tiltak og andre miljøers aktivitet.

Den langsomme læringen som eksportartikkel

Den langsomme læringen som ideal er bevart i tradisjonsbåtbyggingen, men er ikke spesiell for den. En lærebok for grunnskolen fra tidlig 1900-tall har en forklaring på hvordan man strikker sokker. Det står ingen ting om størrelse, pinnetykkelse eller garn, men er noen enkle forholdstall som kan brukes på alle mulige slags sokker. Det skal en grunnleggende og langsom læring til for å få de ferdighetene som kreves for å bruke slike "oppskrifter". Om tradisjonsbåtfaget klarer å etablere gode metoder for å videreføre denne typen kunnskap, er det ingen grunn til å behandle metoder som fagspesifikke. Tvert imot vil det være gode muligheter for overføring til andre tradisjonelle håndverksfag og trebåtfaget kan bli en premissleverandør for arbeidet med kunnskapsbasert overføring av immateriell kulturarv.